

استناد: عبداللهی، سامان؛ دارابی، شهرزاده؛ چگنی، مهدی (۱۴۰۰). پیشگیری خانواده‌محور از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان با نگاهی به آموزه‌های قرآنی. فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی. ۱۸(۵۷) صص ۱۷۱-۱۵۱
DOI:10.22034/init.2021.96397

صفحه ۱۵۱-۱۷۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۵

مقاله: پژوهشی

پیشگیری خانواده‌محور از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان با نگاهی به آموزه‌های قرآنی

سامان عبداللهی^۱

شهرزاده دارابی^۲

مهدی چگنی^۳

چکیده

زمینه و هدف: مصرف مواد مخدر و روان‌گردان توسط اطفال و نوجوانان امروزه به یکی از دل‌نگرانی‌های سیاست‌گذاران جنایی تبدیل شده است. از این رو، پیشگیری از مصرف مواد مخدر و روان‌گردان، و حفظ امنیت جوامع از اهمیت بسیاری برخوردار است. پیشگیری رشد‌مدار یا زودرس، یکی از گونه‌های پیشگیری غیرکیفری است که نسبت به اطفال و نوجوانان اعمال می‌شود که در قالب تدابیر خانواده‌محور و مدرسه‌محور جلوه می‌کند؛ نگارندگان در این مقاله به تبیین برنامه‌های پیشگیری خانواده‌محور از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان با نگاهی به آموزه‌های قرآنی خواهند پرداخت.

روش: این مقاله با روش تحلیلی - توصیفی با نگاهی به آموزه‌های قرآنی انجام شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: با توجه به آموزه‌های قرآنی مبتنی بر نقش محوری خانواده در راستای تربیت اطفال، هرچه حضور طفل در محیط خانه بیشتر باشد و یا اینکه والدین نسبت به روابط اطفال و نوجوانان در محیط‌های بیرون از خانه نظارت و کنترل بیشتر داشته باشند، به همان نسبت از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان کاسته می‌شود. آموزش زودرس والدین بر مبنای اندرزهایی که حضرت لقمان نسبت به فرزندان خود به کار میبرد و اصول صحیح تربیتی را ارائه می‌دهد، یکی از مؤثرترین شیوه‌های مداخله و پیشگیری رشد‌مدار برای مقابله با گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان است؛ یکی از نکاتی که در قرآن کریم اشاره می‌شود رفتار و سخن نیکو داشتن و نقش آن در تقویت اعتماد به نفس اطفال و نوجوانان و رشد و بالندگی شخصیت آنان است.

واژه‌های کلیدی: آموزه‌های قرآنی، پیشگیری خانواده‌محور، اطفال و نوجوانان، مواد مخدر و روان‌گردان.

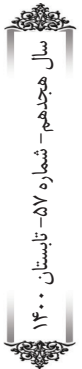
۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران samanabdullahi1373@gmail.com

۲. استادیار گروه حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران (نویسنده مسئول) shahrdad.darabi@yahoo.com

۳. استادیار گروه حقوق دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره)، بروجرد، ایران. cheheni_isu@yahoo.co

مقدمه

اعتیاد به عنوان یک آسیب و معضل اجتماعی بهداشتی اقتصادی و فرهنگی با پیچیدگیهای خاص خود حاکمیت ملی، امنیت و استقلال کشور را تحت تأثیر قرار می دهد. با توجه به مسائل جنبی آن میتوان ادعا نمود که ارزشهای انسانی و اسلامی و نیز هویت ملی ما در معرض خطر و آسیب این آفت بزرگ قرار گرفته است (میرکمالی، ۱۳۹۵: ۸۱۲)؛ این موضوع که قشر کودک و نوجوان جامعه بیشتر در معرض آسیب و آماج اعتیاد هستند، مشکل را جدی تر نموده است و یاری همه افراد را می طلبد. امنیت و آرامش روابط سازگارانه و صمیمانه در خانواده^۱ از سوی والدین به فرزندان منتقل میشود (بالاگری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۹). در این راستا، خانواده مهم ترین نقش را در جامعه پذیری و شکل گیری شخصیت فرزندان ایفا می کند (روشن و حسینی، ۱۳۹۴: ۴۷۱). مصرف مواد مخدر و روان گردان توسط اطفال و نوجوانان امروزه به یکی از دل نگرانی های سیاست گذاران جنایی تبدیل شده است. از این رو، پیشگیری از مصرف مواد مخدر و روان گردان و حفظ امنیت جوامع، در برابر این گروه از اهمیت بسیاری برخوردار است. این مهم باعث شده است که واضعان سیاست های جنایی هر کشور پاسخهای متفاوتی را در جهت خنثی سازی این معضل در قالب اقدامات و سازوکارهای پیشگیرانه ارائه دهند. از این رو، با توجه به اینکه نوجوانان، آینده سازان و تصویر فردای جامعه هستند، هر چه میزان انحراف آنان کمتر باشد، این تصویر زیباتر خواهد بود؛ بنابراین، تمام آحاد جامعه و وظیفه دارند زمینه های انحراف نوجوانان را کاهش دهند و از بزه کاری آنها جلوگیری کنند (میرکمالی و امام بخش لک، ۱۳۹۷: ۸۵).

۱. کنگره ششم پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد، در مورد نقش خانواده چنین می گوید: خانواده، به طور همگانی و جهانی، به عنوان مؤثرترین واحد کنترل اجتماعی که معمولاً بیشترین تأثیر را بر زندگی افراد نوجوان می گذارد، تلقی می شود. خانواده معمولی، امنیت عاطفی و فیزیکی را برای کودک فراهم می کند، ابزار ضروری نیازهای رشد و بلوغ او، همچنین ثبات شخصیتی و عاطفی کودک را تأمین می نماید. (طه، ۱۳۹۰: ۲۱۲).
۲. بر این اساس راهبردهای پیشگیرانه موقعیتمدار و جامعه ممدار میتواند در هریک از کشورها با اقبال بیشتری برخوردار شود (کیانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳۴).

همچنین، در جوامع کنونی، منشأ بسیاری از کج رفتاری‌ها، نابهنجاری‌ها و جرائم را مواد مخدر یا روان‌گردان است. زمانی که این مشکلات، قشر حساس، مؤثر و مهم هر جامعه یعنی نوجوانان را نشانه می‌رود، اهمیت موضوع و ضرورت مبارزه با این بلای خطرناک مضاعف می‌شود. همان‌طور که در تأمین سلامتی جسمی و روحی انسان، پیشگیری از معالجه بهتر است (کیانی و همکاران ۱۳۹۰: ۱۲۷). در این زمینه با توجه به اینکه شاکله اصلی شخصیت انسان در کانون خانواده شکل می‌گیرد، لازم است با اتخاذ سازوکارهای مناسب پیشگیرانه، به مبارزه و مقابله با گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان اقدام شود (افروز، ۱۳۹۹: ۱۲).

بر اساس اصول انسان‌شناختی که مورد تأیید آموزه‌های قرآنی است و آیه «أَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا» (شمس، ۸) هم انحراف و کج‌روی انسان نیاز به علت‌شناسی دارد و هم همنوایی او با ناهنجاری‌های رفتاری باید بررسی شود و به همین دلیل در آموزه‌های دینی هم به بررسی علل بزهکاری و کج‌روی پرداخته شده و راهکارهایی برای از بین بردن یا کاهش این عوامل ارائه شده و هم به کنترل و نظارت اجتماعی به‌عنوان یک راهکار اساسی برای بازداشتن افراد از انحراف و کج‌روی توجه شده است (خسروشاهی، ۱۳۹۳: ۲۰-۱۹).

به‌نظر می‌رسد که در زمینه مبارزه با گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان، لازم است اقدامات و تدابیر پیشگیرانه رشدمدار^۱ اتخاذ شود.

با توجه به شیوع مصرف مواد مخدر و گرایش نسل کودک و نوجوان به آن و آثار مخربی که به لحاظ اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی بر جامعه داشته و دارد و علم به اینکه دولت به‌تنهایی توان مبارزه با این پدیده‌ی شوم را ندارد، نقش و حضور خانواده‌ها در این عرصه بیش‌ازپیش احساس می‌شود و وظیفه دولت است که در این راه به تقویت و گسترش هر چه بیشتر این فرهنگ و حمایت از خانواده‌ها اهتمام ورزد. در مقاله حاضر نگارندگان به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤالات هستند که خانواده‌ها چه وظیفه و مسئولیتی در قبال اطفال و نوجوانان خود

۱. پیشگیری رشدمدار بر گرفته از نظریه جرم‌شناسی رشدمدار است که هسته اصلی آن، مطالعه جرم در ارتباط با روند زندگی است، و به تشریح چگونگی تأثیرپذیری الگو و ماهیت بزهکاری از «سن» اختصاص دارد. در واقع، مبانی پژوهش‌ها و نظریه‌پردازیهایی این گرایش از جرم‌شناسی، مطالعه تغییرات «درون فردی» در ارتباط با بزهکاری «در ادوار گوناگون زندگی است (محسنی، ۱۳۹۷: ۴۳۵).

دارند؟ راهکارهای پیشگیری خانواده‌محور^۱ از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان چیست؟ آموزه‌های قرآنی در چه راستایی بر نقش خانواده در تربیت اطفال اشاره داشته است؟ و همچنین آموزه‌های قرآنی در جهت پیشگیری خانواده‌محور کدامند؟

۱. برنامه‌های توانمندسازی والدین و ارتقای نظارت خانواده

خانواده اصلی‌ترین نهاد جامعه است که سلامت جامعه به آن بستگی تام دارد. خانواده می‌تواند در مقابل بسیاری از انحرافات اجتماعی ایستادگی کند و در کاهش آسیب‌پذیری نقش داشته باشد. خانواده می‌تواند به‌عنوان عاملی برای حفظ ارزش‌های یک جامعه عمل کند. بر همین اساس، می‌توان گفت بسیاری از رفتارها، گرایشها و جهت‌گیری‌ها و عملکردهای فرد در جامعه ریشه در دوران کودکی دارد. آنچه حائز اهمیت است توجه کانون خانواده و به‌ویژه نقش پدر و مادر در تربیت و کنترل فرزندان خود در سنین نوجوانی است که در صورت توجه آنان به این امر مهم می‌توان شاهد پیشگیری از گرایش به مواد مخدر نوجوانان بود (شهمیان، ۱۳۹۵: ۱). شکی نیست که سلامت خانواده و به‌کارگیری روش‌ها و مهارت‌های مؤثر فرزندپروری در بزرگ کردن سالم فرزندان نقشی اساسی دارد. درست است که عوامل ژنتیک، ذاتی و محیطی در شکل‌گیری ویژگی‌ها و تکامل کودک نقش دارند، اما فرایندهای خانوادگی نیز نقش کلیدی دارند. پژوهش‌ها نشان داده است که فرزندپروری مؤثر یک عامل محافظ‌قدرتمند است. خانواده‌ها می‌توانند با تأمین نیازهای اساسی، ایجاد فضای امن خانوادگی، راهنمایی، قانون‌گذاری مناسب و نظارت بر زندگی فرزندان آنان را از بسیاری رفتارهای مشکل‌ساز و پرخطر از جمله مصرف مواد و بزهکاری دور نگه‌دارند (ذهبیون و حسینی سلطان‌نصیر، ۱۳۹۶: ۱۰۱).

حمایت و مراقبت از کودکان و نوجوانان به دلیل حساسیت دوره سنی آنان، در آموزه‌های اسلامی بسیار مورد تأکید است. دین آسمانی اسلام و حقوق متأثر از آن، نخستین و شایسته‌ترین گام را در

۱. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، اجرای برنامه‌های گوناگون با محوریت خانواده می‌تواند پیامدهای مثبت و ملموسی را در کاهش رفتارهای بزهکارانه در آینده به‌ویژه برای کودکان به‌همراه داشته باشد. اگرچه باید توجه داشت که این‌گونه برنامه‌ها، علاوه بر بلندمدت بودن مستلزم صرف‌هزینه‌های هنگفتی هستند که در بسیاری از کشورهایی که در حال توسعه‌اند، امکان اجرا ندارند. این‌حال، پژوهش‌های نظام‌مند در این خصوص در برخی از کشورها به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته انجام شده و یا در حال انجامند (الکس آر و وسلی جی، ۱۳۹۴: ۱۳۵).

جهت قبول و اجرای اصل فقدان مسئولیت کیفری اطفال (در کنار اصول متعدد دیگر) برداشته است و در ایامی که اطفال بدون داشتن کمترین جرم و گناهی مجازات می‌شدند و یا با داشتن اندک تقصیری، کیفر سخت و نامتناسبی تحمل می‌کردند، به ارائه این اصل بر جوامع بشری و نظام‌های حقوقی حاکم بر آنها مبادرت ورزیده است و بی‌تردید در بروز تحول حقوق کیفری در جهان نسبت به ایجاد نگرش نوین مربوط به این موضوع در این قوانین و مقررات و پذیرش فقدان مسئولیت کیفری افراد نابالغ، نقش بسزایی ایفا کرده است (مهرا، ۱۳۹۸: ۱۴).

از آنجاکه عوامل جرم‌زا، عناصری عینی هستند که در ایجاد پدیده مجرمانه دخالت می‌کنند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۷: ۱۰۶) و نقش خانواده به‌عنوان مهمترین و مؤثرترین رکن در شکل‌گیری شخصیت اطفال و نوجوانان بر کسی پوشیده نیست، از این رو بایستی خانواده عاری از هرگونه مانع جهت اجتماعی کردن و آماده‌سازی طفل برای ورود به اجتماع باشد و یا تسهیل‌کننده شرایط برای ورود به بزهکاری نباشد. بدون شک، خانواده‌ها دارای مشکلات و موانع متعددی هستند که زمینه ورود اطفال و نوجوانان را به دنیای بزهکاری و به تبع آن، گرایش به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان فراهم می‌کند، لذا ضرورت دارد اقداماتی صورت گیرد تا خانواده در محیطی آکنده از آرامش طفل خود را جهت ورود به اجتماع آماده سازد.

۱-۱. رفع اختلالات خانوادگی و توجه نسبت به اطفال و نوجوانان

اگر اقدامات اصلاحی از طریق مراجع قانونی، دولتی، اجتماعی و... در جهت آموزش و حمایت از خانواده‌ها و ارزش و بها دادن به نقش و تأثیر خانواده‌ها در آینده کودکان در جهت پیشگیری زودرس از بزهکاری صورت بگیرد، میتوان نقش خانواده‌ها را در پیشگیری از گرایش فرزندان به بزهکاری افزایش داد (پرویزی، ۱۳۸۹: ۵).

وجود تنش در خانواده،^۱ بی‌توجهی به نیازهای اولیه اطفال و نوجوانان بیش‌ازپیش تشدید می‌کند که این مهم می‌تواند آنان را به سمت مصرف مواد مخدر و روان‌گردان سوق دهد.

از همین رو، بسیاری از موارد بزهکاری را میتوان ناشی از یک اختلال خانوادگی - اجتماعی

۱. موضوع دیگری که ممکن است باعث ارتکاب جرائم اطفال و نوجوانان گردد، اختلاف والدین است (شامبیاتی، ۱۳۹۵: ۲۶۰).

دانست. نهادهای اجتماعی مرتبط با پیشگیری از بزهکاری نمیتوانند بدون در نظر گرفتن کیفیت خانواده و جامعه، افراد را از ارتکاب بزه بازدارند (اسعدی، ۱۳۹۸: ۲۴۳).

اختلال در کارکرد تربیتی و پرورشی خانواده از جمله عدم تأمین نیازهای اولیه کودکان والدین معتاد، غفلت و بیتوجهی نسبت به کودکان، روابط ضعیف والدین و فرزندان، عدم تعیین مقررات واضح و قاطع توسط والدین، ضعف مهارتهای حل مسئله در خانواده، برخورد اقتدارگرایانه در خانواده و مدرسه، عدم وجود پیوندهای مذهبی در خانواده، از جمله عوامل مهم گرایش نوجوانان به مواد مخدر است (مهدوی، ۱۳۹۷: ۱۷۷-۱۷۸)؛ بنابراین، چنانچه شرایط و اوضاع و احوال حاکم بر محیط خانواده، نابسامان و یا آشفته و نابهنجار باشد، اطفال و نوجوانانی هم که در چنین محیطی زندگی می‌کنند، به احتمال زیاد نابهنجار می‌شوند (رحیمی نژاد، ۱۳۹۵: ۵۳).

گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان در خانواده‌هایی که میان والدین اختلاف وجود دارد، بسیار شایع است؛ بنابراین، برای موفقیت برنامه‌های پیشگیرانه خانواده‌محور، لازم است وضعیت خانواده‌ها دستهبندی شود. خانواده‌هایی که به دلیل اختلافات والدین در وضعیت بحرانی قرار دارند، نیاز به حمایتها و برنامه‌های بیشتری دارند تا به سطحی برسند که امکان عمل مؤثر را داشته باشند (گورمن، ۲۰۱۷: ۱۱)؛ بنابراین سازوکارهای پیشگیرانه ابتدا باید ناظر بر رفتارهای والدین و رفع اختلافات آنان باشد تا از این طریق بتوان از گرایش اطفال و نوجوانان به اعتیاد پیشگیری نمود.

۱-۲. پرهیز از مواد مخدر و روان‌گردان توسط اعضای خانواده

حاصل اعتیاد والدین، آسیب رساندن به پیوندهای عاطفی والدین، سستی پیوندهای خانوادگی، اختلال در نظم عمومی خانواده، تقلیل احساس مسئولیت نسبت به سایر اعضای خانواده و عدم انجام تکالیف فردی و جمعی است. همچنین، صرف کردن درآمد خانواده برای خرید مواد مخدر، باعث تضعیف توان مالی خانواده برای تأمین نیازهای ضروری، بروز تنش بین والدین و از هم گسیختگی خانواده و بسیاری نتایج منفی دیگر خواهد شد (نجفی‌توانا، ۱۳۹۸: ۱۰۹).

1. Gorman.

از این رو، اعتیاد تمام یا بعضی از افراد خانواده به مواد مخدر، روان گردان و الکل می تواند به طور مستقیم و غیر مستقیم در رفتار اطفال و نوجوانان اثر گذار باشد. اساساً، به لحاظ آمیزش و علائقی که بین اعضای خانواده وجود دارد، خواه ناخواه چنانچه برخی از آنها دارای آلودگی هایی باشند، به طور نسبی در سایرین نیز اثر گذاشته و احتمالاً باعث آلودگی آنان نیز خواهد شد و بر فرض که موجب آلودگی آنان نشود، به احتمال زیاد وضع خانوادگی را تحت تأثیر قرار خواهد داد و چه بسا آنان را با عواقب ناگوار و غیر قابل جبران مواجه خواهد ساخت (شامبیاتی، ۱۳۹۵: ۲۵۳).

والدین نقش تربیتی را به روش های متفاوت ایفا می کنند. کودک زمانی با هدایت مستقیم پدر و مادر، با ارزش ها، قوانین و اصول آشنا میشود و زمانی به صورت غیر مستقیم، با الگوبرداری و تقلید از شیوه رفتاری والدین، روحیه و شخصیت خود را شکل می دهد. از لحاظ اصول تعلیم و تربیت، در سال های نوجوانی روش دوم کارآمدتر است، مشروط به آنکه والدین حداقل دارای آن چنان شیوه زندگی باشند که تقلید از آن، نتایج معکوس در شخصیت طفل نداشته باشد (نجفی توانا، ۱۳۹۸: ۱۰۹).

پژوهش ها^۱ حاکی از آن است که بیش از ۹۰ درصد افراد، مصرف مواد مخدر را در نوجوانی آغاز میکنند و این شروع زودرس خطر مصرف بیشتر، مستمرتر و استفاده از مواد مخدر خطرناک تر را افزایش میدهد (پورشهباز و همکاران، ۱۳۸۴: ۳۳). این موضوع بیشتر ناشی از الگو گرفتن کودکان و نوجوانان از اعضای خانواده است.

همچنین، بسیاری از کودکان والدین معتاد^۲، توسط پدر یا مادر خود مجبور به حمل و نقل مواد مخدر میشوند و این موضوع بیشتر کودکان و نوجوانان را در معرض خطر مصرف مواد مخدر و روان گردان قرار میدهد.

۱. بر اساس آمارهای ارائه شده توسط وزارت بهداشت انگلستان، در انگلستان و ولز میزان مصرف مواد مخدر در میان دختران روند صعودی دارد. آمارها در سال ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ حاکی از آن است که از میان کل کودکان و نوجوانان شناسایی شده که اقدام به مصرف مواد مخدر یا داروهای روان گردان می نمودند (۷۴ درصد) در دختران و (۶۶ درصد) در پسران گرایش وجود دارد که مصرف داروهای روان گردان اغلب توسط آنان تفریحی بیان شده است (Public Health England Report, 2019: 24).

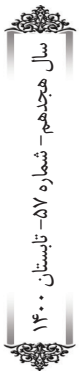
۲. از جمله تبعات اعتیاد والدین می توان به ایجاد حس حقارت در اطفال نسبت به والدین معتاد خودشان، ضعف کنترل فرزندان توسط چنین والدینی و همچنین، انحراف اطفال و بزهکاری و یا اعتیاد آنان اشاره نمود (نجفی توانا، ۱۳۹۸: ۱۱۰).

۳-۱. نظارت والدین و تقویت صلاحیتهای آنان

خانواده به‌عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی، بیشترین نقش را در شکل‌گیری شخصیت و جامعه‌پذیری اطفال و نوجوانان دارد. نظارت آنان، نقش کلیدی در پیشگیری از مصرف مواد ایفا میکند؛ در همین راستا قرآن کریم نیز نسبت به کنترل والدین و کسب اجازه فرزند از پدر و مادر تأکید دارد. برای نمونه: «وَ إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (نور، ۵۹) «و چون کودکان شما به سن بلوغ رسیدند، باید از شما کسب اجازه کنند؛ همان‌گونه که آنان که پیش از ایشان بودند، کسب اجازه کردند. خدا آیات خود را این‌گونه برای شما بیان میدارد و خدا دانای سنجیده کار است».

درواقع تلاش و همت والدین برای تقویت و تثبیت اعتقادات صحیح می‌تواند مانع از انحراف اطفال و نوجوانان در بزرگسالی شود. توجه والدین به سلامت روحی و اعتقادی فرزندان، مانع از انحراف اعضای خانواده خواهد شد. خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ» (تحریم، ۶) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن انسانها و سنگ‌هاست نگه‌دارید؛ آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سختگیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی‌کنند و آنچه را فرمان داده شده‌اند (به‌طور کامل) اجرا می‌نمایند».

نقش بسیاری از والدین در ایجاد و تداوم چرخه خطر در درون خانواده از یک‌سو و لزوم رعایت حریم خانواده و ناپسند بودن دخالت در امور خانوادگی و حق ولایت و سرپرستی والدین از سوی دیگر، موجب شده است که عوامل خطر خانوادگی شبکه درهم‌تنیده و بدون منفذی از مشکلات را برای کودکان فراهم کنند. تأکید اسناد بین‌المللی حقوق کودک مبنی بر اینکه حق ولایت و سرپرستی والدین نباید بر مصالح عالیه کودک ترجیح داده شود، لزوم مداخله دولت در زمینه حمایت و رفع عوامل خطر از کودکان و مرجح بودن مداخلات حمایتی در چارچوب خانواده و با موافقت و همکاری والدین موجب شده است که بازدیدهای خانگی به‌عنوان یکی از مؤثرترین مداخلات حمایتی در رویکرد پیشگیری رشد‌مدار تلقی شود (مهدوی، ۱۳۹۷: ۴۰۷).

تقویت صلاحیت‌های والدین و استمرار خانواده و اقدامات مربوط به تقویت صلاحیت والدین، در چارچوب برنامه‌های خانواده‌درمانی با اهداف زیر، نسبت به خانواده‌های در بحران اعمال می‌شود: الف) شکوفایی محبت متقابل بین والدین و فرزندان از طریق افزایش همبستگی خانوادگی و بهبود روابط؛ ب) آموزش والدین در خصوص چگونگی رشد و پیشرفت طفل، اکتساب نگرش مسئولیت‌پذیری در قبال فرزندان و نیز چگونگی مراقبت، حمایت و آموزش؛ ج) استحکام قدرت والدینی (ولایت والدین) به گونه‌ای که بتوانند در چارچوب یک شیوه‌انضباطی کم‌وبیش جدی و البته، غیرخشونت‌آمیز، نسبت به رفتارهای توأم با مخالفت، رفتارهای انحرافی و مجرمانه محدودیت ایجاد نمایند. هدف نهایی این اقدام، این است که والدین در مدیریت رفتار فرزندان به حدی از مهارت اجتماعی لازم دست یابند (ابراهیمی، ۱۳۹۶: ۸۱). از همین رو، با داشتن خانواده‌های صلاحیت‌دار می‌توان الگوهای تربیتی مناسب و طرق جامعه‌پذیری مثبت را به خانواده تزریق نمود تا از این رهگذر بتوان زمینه‌خشی‌سازی گرایش اطفال و نوجوانان را به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان فراهم نمود.

۱-۴. حمایت‌های اقتصادی و فراهم نمودن رفاه نسبی

برخی از نظریه‌های جامعه‌شناسی انحرافات نظیر بوم‌شناختی (شوا و مک‌کی، ۱۹۴۲) و نظریه فشار (موتن، ۱۹۳۸) با استناد به آمارهای رسمی انحرافات اجتماعی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده را از متغیرهای مربوط به بزهکاری دانسته‌اند. صاحب‌نظران این نظریه‌ها بر این باورند که احساس محرومیت جوانان در خانواده‌هایی با پایگاه اقتصادی-اجتماعی پایین، نبود شرایط مناسب زندگی و ارضای نامناسب نیازهای جوانان، آنان را به سمت رفتارهای بزهکارانه سوق می‌دهد. این نظریه‌ها موقعیت شغلی سطح تحصیلی و درآمد والدین را به‌عنوان شاخصه‌های عمده پایگاه اقتصادی، اجتماعی خانواده در نظر گرفته و تأثیر این شاخص‌ها را به رفتار بزهکارانه جوانان نشان داده‌اند. این نظریه‌ها همچنین، به ناتوانی والدین از ارائه پاداش‌های مناسب به رفتارهای بهنجار اشاره می‌کند. ارضاشدن نیازهای جوانان و به تأخیر انداختن کامیابی‌های آنان در خانواده‌هایی که فقر اقتصادی و اجتماعی دارند، توجیهی است برای جوانانی که تنها به ارضای تمایلات و

آرزوهای کوتاه‌مدت خود را از طریق رفتار بزهکارانه اقدام می‌کنند (احمدی، ۱۳۸۴: ۱۳۶، به نقل از زاهد زاهدانی و الماسی، ۱۳۸۶: ۶۵). از این رو، عواملی مانند بحران‌های اقتصادی، گرسنگی، تورم، مهاجرت (که در پی آن آوارگی، تضاد و تعارض فرهنگی به علت تغییر عوامل جغرافیائی ایجاد می‌شود)، بیکاری یا فقر نقش بسیار مهمی در گرایش افراد به بزهکاری ایفا می‌کنند. جمعیت آسیب‌پذیری که معمولاً در گروه‌های سنتی ۱۵ تا ۲۵ سال قرار می‌گیرد، به علت عدم دستیابی به شغل مناسب در جامعه در گرایش به مواد آسیب‌پذیرتر هستند (نامدارپور و قربانی محمدآبادی، ۱۳۹۵: ۹۳).

حتی احتمال دارد خانواده‌هایی هم که درآمد اقتصادی بالایی دارند، به دلیل ضعف روابط انسانی یا کثرت کار و اشتغال، زمینه مساعدی را برای گرایش اعضای خانواده به مواد مخدر فراهم نمایند. از این رو، می‌توان گفت وقوع جرم دارای فرایندی پیچیده است که عوامل و انگیزه‌های مختلفی در تکمیل و از قوه به فعل درآوردن آن نقش دارند (مهدوی‌ثابت و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۱)؛ بدون تردید می‌توان یکی از عوامل مهم تکوین آن را اقتصاد نام برد (رحیمی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۵۲). باید اذعان داشت که عوامل اقتصادی، عامل اساسی برای تمام ساختار اجتماعی است و تأثیرات قابل توجهی بر روی فعالیت‌های فردی از جمله وقوع جرم دارد (صادقی؛ شقاقی شهری و اصغرپور، ۱۳۸۴: ۶۳). برخی از پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهند که زندگی در خانواده‌های کم‌درآمد و فقیر باعث ایجاد خشونت و بزهکاری در فرد می‌رود (خواجانه‌نوری و لکی، ۱۳۹۵: ۷۸۵). از نظر قرآن نیز، رفاه و آسایش نه تنها مطلوب است بلکه یکی از اهداف خلافت الهی انسان در زمین است. از همین رو تلاش برای رفاه و رشد و شکوفایی اقتصادی فردی و اجتماعی پسندیده و سازنده است (مائده، ۶۶؛ اعراف، ۹۷؛ مؤمنون، ۵۰؛ ابراهیم، ۳۴ و ۳۷).

مشکلات اقتصادی امروزه باعث شده است که والدین کمتر به مسائل فرزندان خود بها دهند یا حتی آگاه به وضعیت آنها نباشند (کامپفر^۱، ۲۰۱۴: ۲۳). بررسی ارتباط میان اقتصاد و گرایش اطفال و نوجوانان به رفتارهای پرخطر مانند مصرف مواد مخدر و داروهای روان‌گردان در انگلستان بین

1. Kumpfer.

سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ نشان می‌دهد که طبقات محروم و فقیر جامعه نه تنها بیشتر در معرض خطر گرایش اطفال و نوجوانان به مواد مخدر قرار دارند، بلکه اولین تجربه آنها در مصرف مواد مخدر از خود خانواده یا از طریق دوستانی که در همسایگی آنان و در شرایطی زندگی مشابه بوده، آغاز شده است (وب و بایوتیر^۱، ۲۰۱۸: ۱۵). پس، هرچه حمایت‌های اقتصادی برای خانواده‌ها افزایش پیدا کند و بتوان رفاه نسبی را برای آنان فراهم نمود، گام مؤثری در راستای پیشگیری از ورود اطفال و نوجوان به ورطه اعتیاد، برداشته خواهد بود.

۱-۵. تقویت شیوه‌های فرزندپروری

علاوه بر وجود رابطه عاطفی میان کودک و والدین، شیوه فرزندپروری، یکی دیگر از ابعاد خانواده است که تأثیر غیرقابل انکاری بر ویژگی‌های کودکان و نوجوانان دارد. منظور از شیوه‌های فرزندپروری روش‌هایی است که والدین برای تربیت فرزندان خود به کار می‌گیرند که در شکل‌دهی به شخصیت کودکان نقش مهمی ایفا میکند و نیز بیانگر نگرشها، معیارها و مقرراتی است که والدین برای فرزندان خویش وضع میکنند (فولادچنگ، ۱۳۸۵: ۲۱۰).

نکته‌ای که در قرآن کریم مورد اشاره قرار گرفته است رفتار و سخن نیکو داشتن و نقش آن در تقویت اعتماد به نفس اطفال و نوجوانان و رشد و بالندگی شخصیت آنان است. خداوند متعال در آیه ۷۰ سوره مبارکه اسراء می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...» (اسراء، ۷۰) یعنی «ما به نوع بشر کرامت دادیم...» یکی از مبانی مهم تربیتی است که میتواند نقش اساسی در پیشگیری رشد مدار داشته باشد. احساس کرامت و شخصیت کردن اطفال و نوجوانان موجب تقویت شخصیت آنها می‌شود و وقتی انسان احساس کرامت و شخصیت کند از بسیاری از امور ناپسند و هنجارشکنیها پرهیز میکند.

با توجه به مشکلات جامعه‌پذیری در محیط خانواده، ماده ۲-۱۸ پیمان حقوق کودک اعلام میدارد که کشورهای عضو پیمان جهت تضمین و اعتلای حقوق کودک، همکاری لازم را با والدین در اجرای مسئولیتشان برای تربیت کودک به عمل آورد. در این برنامه، مسئولان اجرای طرح نگهداری روزانه از کودکان، با شناسایی خانواده‌هایی که به نوعی با مشکلات جامعه‌پذیری

1. webb and Bywaters.

از جمله فقدان رابطه عاطفی میان کودک و والدین، شیوه نادرست فرزندپروری، جایگاه کم اهمیت کودک و غیره درگیر هستند و با دادن مشاوره و راهنمایی، والدین را با نحوه حل مشکلات، شیوه صحیح فرزندپروری و برقراری رابطه عاطفی با کودک آشنا میکنند و با ایجاد فضای مطلوب برای تربیت و هنجارمند کردن کودکان، گامی برای پیشگیری از اعتیاد و بزهکاری آنان برمی دارند. از رهگذر به کارگیری برنامه های مراقبت روزانه، والدین با یادگیری شیوه های بذل محبت و چگونگی ایجاد محیطی منسجم، شادی بخش و مملو از آرامش بر تربیت پذیری مطلوب کودکان تأثیر می گذارند (خواججه نوری و لکی، ۱۳۹۵: ۷۸۶).

همچنین، با آموزش سبک های درست فرزندپروری به والدین، می توان الگوهای تربیتی مناسبی را وارد چرخه تربیتی اطفال و نوجوانان نمود و مانند یک واکسن آنان را از هرگونه خطر و آسیبی به ویژه اعتیاد به مواد مخدر و روان گردان مصون نگه داشت.

۲. برنامه های حمایتی اطفال و نوجوانان

علم جرم شناسی نیز با بررسی عوامل بزهکاری، به عوامل محیطی توجه ویژه دارد و از جمله عوامل محیطی که در رفتار فرد تأثیر مستقیم دارد، خانواده است. بسیاری از نظریات ارائه شده در حوزه های جرم شناسی و جامعه شناسی به نقش پراهمیت خانواده در گرایش افراد به بزهکاری از یک سو و جایگاه ویژه این نهاد در پیشگیری از بزهکاری و اصلاح بزهکاران از سوی دیگر اذعان دارند (پرتوعین الدین، ۱۳۹۱: ۱). به نظر می رسد افزایش میزان بزهکاری حاکی از تضعیف مناسبات گروهی خانواده بوده، به طوری که وحدت گروهی از هم پاشیده است. به هر میزانی که روابط اعضا از سیطره روابط صمیمی، عاطفی و اخلاقی خارج شود، خطر از بین رفتن کارکرد بسیار مهم خانواده آموزش هنجارها و ارزش های اجتماعی به فرزندان بیشتر خواهد شد. آنچه مهم است، مناسبات و پیوندهای گروه خانواده است، به شکلی که افراد به عنوان حاملان و عاملان نقش ها باید گونه ای ایفای نقش نمایند که وحدت و انسجام خانواده حفظ شود. خانه ای که از سخن محبت آمیز خالی است، آفت رشد ذهنی، عاطفی و اجتماعی نوجوان است. نبود عشق و محبت و نبود ثبات و هماهنگی در خانواده زمینه ساز رفتار بزهکارانه است. بررسی

ریشه‌ای مسائل اطفال و از آن جمله بزهکاری اطفال، برای رسیدن به یک جامعه ایدئال شرطی ضروری هستند (فدایی‌حیدری، ۱۳۹۱: ۱). در مطالعات مختلف، عملکرد ضعیف خانوادگی، مصرف مواد در خانواده، نظارت ناکارآمد والدین، نبود انسجام خانوادگی، شیوه‌های نادرست فرزندپروری، نبود وابستگی میان فرزندان و والدین، حمایت نکردن والدین، تعارض بین والدین، محیط نامناسب اجتماعی - فرهنگی، دوستان پرخطر و متغیرهای مربوط به عوامل آسیب‌زای فردی؛ یعنی هیجان‌طلبی، سرکشی، طغیان، خشونت، پرخاشگری و پسروی تحصیلی، جزو عوامل خطر ساز معرفی شده‌اند (پارسیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۰).

اطفال و نوجوانان همواره در دام آسیب‌ها و مخاطراتی گرفتار می‌شوند که لازم است قبل از به دام افتادن این قشر سرنوشت‌ساز، اقدامات و برنامه‌های حمایتی اجرا شوند. در راستای پیشگیری از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان لازم است اقدامات زیر اجرا شوند:

۱-۲. افزایش آگاهی اطفال و نوجوانان توسط والدین نسبت به زیانهای مواد مخدر

آگاه‌سازی اطفال از جمله وظایف والدین است، در این راستا قرآن کریم نیز بر همین موضوع تأکید داشته و به پندهای حضرت لقمان به فرزندان خود به کار می‌برد و اصول صحیح تربیتی را ارائه می‌دهد، دلالت بر توجه به این تکلیف والدین نسبت به فرزندان دارد. در واقع، در سوره لقمان منشوری از آنچه والدین لازم است به فرزندان آموزش دهند نشان داده شده است (قهرمانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۰).

از جمله آیات مهم در این زمینه میتوان به این آیه اشاره کرد: «يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ» (لقمان، ۱۶) «ای فرزندم، خدا اعمال بد و خوب خلق را گرچه به مقدار خردلی در میان سنگی یا در (طبقات) آسمان‌ها یا زمین پنهان باشد، همه را (در محاسبه) می‌آورد که خدا توانا و آگاه است».

ناآگاهی از وجود آسیب‌ها و مخاطرات، زمینه‌آسان‌تر و بیشتر گرفتار شدن در چنگال اعتیاد را فراهم می‌آورد. پس یکی از راه‌های پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر و جلوگیری از

اعتیاد جوانان و نوجوانان، آگاه شدن اقشار جامعه و خانواده‌ها از خود مواد و مضرات آن است (شهمیان، ۱۳۹۵: ۱).

از همین رو، مدارس، مساجد و سازمانهای مردم‌نهاد و دستگاههای اعمال قانون، همگی میتوانند در کاهش قابل توجه سوء مصرف مواد مخدر و روان گردان کمک کنند، اگرچه هیچ یک اهمیت و ویژگی خانواده و والدین را ندارند. آموزش مربوط به مواد مخدر و آگاهی نسبت به زیانهای مصرف مواد مخدر باید از درون خانه و از سنین بسیار پایین و حتی قبل از مدرسه آغاز گردد. مرور نتایج به دست آمده از طرحها و ارزیابیهای صورت گرفته نشان میدهد که اقدامات والدین منجر به کاهش معناداری در مصرف مواد در میان نوجوانان شده است (آبگیل و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳۵). سهل انگاری والدین در انتقال اطلاعات صحیح و آموزش مهارت‌های زندگی به فرزندان، مشکلات عدیده‌ای را در زندگی اجتماعی آنان به وجود می‌آورد. این در حالی است که بسیاری از والدین به درستی نمیدانند چگونه باید آموزش‌های لازم را به کودک خود بدهند (عزیزی، ۱۳۸۷: ۱۵۵). در مورد مبارزه و مقابله با این معضل، ابتدا باید زیان‌های مصرف آن بیان شود، سپس از انتقال اطلاعات ناصحیح آن جلوگیری گردد. مهم‌ترین اقدام جهت مهار و کنترل اعتیاد اطفال، می‌تواند حمایت آموزشی باشد (بیگی، ۱۳۸۴: ۵۶). وظیفه خانواده است که فرزندان را برای زندگی آینده بر اساس مسائل و نیازهای روز اجتماعی آماده کنند تا یک کودک و نوجوان به تنهایی توان حل مشکلات و رفع نیازهای خود را داشته باشد و بتواند عقلاانه برنامه‌ریزی و تصمیم بگیرد و توان مشورت در مورد مشکل خود با فرد مورد اعتماد و مطمئن را داشته باشد.

۲-۲. توجه والدین به دوست‌گیری فرزندان

یکی از عواملی که منجر به افزایش مصرف مواد مخدر به ویژه در بین کودکان و نوجوانان، اسوه‌های نامناسب و رفقای ناباب است. در آیه شریفه ۲۷ سوره فرقان، نهایت حسرت و اندوه شخص ستمگر را بیان میکند و میگوید: «ای کاش از پیغمبر پیروی می‌کردم، ای کاش فلاّنی را به عنوان دوست انتخاب نمی‌کردم» «وَيَوْمَ يَعْزُّبُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا» (فرقان، ۲۷). از این رو عدم انتخاب راه درست و هم‌نشینی با دوستان ناسالم باعث خسران و حسرت در روز جزا خواهد شد.

۲-۳. آموزش توانایی «نه گفتن»

آموزش توانایی «نه گفتن» از جمله مسائل تعلیم و تربیت است که باید توسط والدین به فرزندان آموزش داده شود. داشتن حق انتخاب و قدرت نه گفتن دو ویژگی بسیار خوب در شخصیت انسان است که اگر پدر و مادر به کودک و نوجوان خود این دو مفهوم را تمرین دهند که وقتی مواد مخدر را به او پیشنهاد دادند، مصرف نکند و قدرت و شجاعت نه گفتن را داشته باشد. مسلماً یادگیری این دو مفهوم تا ۸۰ درصد در پیشگیری از اعتیاد کمک بزرگی است (مهدوی و حیدری، ۱۳۹۶: ۱۳). از این رو، کودک و نوجوانی که با عوامل خطر ساز در محیط پیرامون دوستانشان در معرض گرایش به مصرف مواد مخدر و روان گردان هستند، با قدرت نه گفتن و افزایش مهارت‌های آموزشی میتوانند به صورت چشم‌گیری از گرایش به مصرف مواد مخدر و روان گردان پیشگیری کنند.

۲-۴. ایجاد رابطه عاطفی بین اعضای خانواده و پرهیز از خشونت

ایجاد محیطی سالم و آرام در خانواده و تفاهم بین اعضای خانواده منجر به آسایش خاطر کودک و نوجوان می‌شود (متولی زاده نائینی، ۱۳۸۶: ۱۳۱). پدر و مادر هر طفل، نخستین الگوها و سرمشق‌هایی هستند که کودک رفتار خود را در خلال مهرورزی و تحسین آنان، بر اوامر و نواهی آن دو تطبیق و الگوبرداری میکند (کی‌نیا، ۱۳۷۷: ۵۰).

اساساً محیطی که قرآن کریم برای خانواده‌ها اعم از پدر، مادر و اولاد ترسیم می‌کند، محیطی است که در آن، خدامحوری نقش اصلی را دارد؛ چه اینکه در این مسیر مودت، آسایش، معاشرت نیکو، مهربانی و محبت با تقوای الهی امکان‌پذیر خواهد بود و بر همین مبناست که پرهیزگارتین انسان نزدیکترین به خدا معرفی می‌شوند (قهرمانی افشار، خسرو شاهی و شادمانفر، ۱۳۹۵: ۷۸). «ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم، و تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم، تا یکدیگر را بشناسید، ولی گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شما است، خداوند دانا و خبیر است»

«إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (حجرات، ۱۳).

امروزه ثابت شده است که اطفال خردسال همچون نهالی که به مواظبت باغبان احتیاج دارد،

به محبت و سرپرستی پدر و مادر خود نیاز مبرم دارند (شامبیاتی، ۱۳۹۵: ۲۶۱). خشونت در تربیت اطفال باعث می‌شود که وی به موجودی منفعل، فاقد ابتکار، ترسو و ضعیف‌النفس تبدیل شود و به علت برآورده نشدن نیازهای عاطفی در کانون خانواده سعی در ارضای آنها در سایر محیط‌ها مانند کوچه، مدرسه، گروه دوستان و غیره کند (نجفی‌توانا، ۱۳۹۸: ۱۰۶). کمبود محبت غالباً یکی از عوامل بسیار قوی است که اطفال و نوجوانان را به سوی ارتکاب بزهکاری سوق می‌دهد (شامبیاتی، ۱۳۹۵: ۲۶۰).

در مقابل تندروری و خشونت، محبت بیش‌ازاندازه و نیز بی‌تفاوتی والدین از دیگر نقایص تربیتی هستند. تأثیر بی‌تفاوتی و اغماض بیش‌ازحد نسبت به اشتباهات و عیوب رفتاری، طفل را فردی مغرور، خودسر و خودپسند بار می‌آورد و موجب تضعیف قدرت مقاومت وی در برخورد با مشکلات و سختی‌های زندگی می‌شود (نجفی‌توانا، ۱۳۹۸: ۱۰۶).

۲-۵. حضور مستمر کودک در محیط خانواده

از لحاظ نقش کنترلی خانواده، نظارت نکردن والدین بر روابط فرزندان نقش مهمی در گرایش کودکان و نوجوانان به مصرف مواد مخدر دارد (مهدوی، ۱۳۹۷: ۱۷۸). خانواده اولین پیوند میان کودک و اطرافیان او به‌شمار می‌آید، تاکنون هیچ‌گونه جانشین رضایت‌بخش و مطلوبی برای خانواده پیدا نشده است که بتواند امنیت لازم و شرایط مناسب موردنیاز کودک را تأمین کند. احتمال آسیب‌پذیری اخلاقی، جسمی و روحی کودکی که دور از محیط خانواده و خارج از حیطه نظارت و مراقبت والدین است، بالا است. به‌این ترتیب، زندگی کردن کودکان با پدر و مادر از حیث آموزه‌های پیشگیری رشد‌مدار، منجر به شکل‌گیری درست شخصیت کودکان می‌شود و زمینه پیشگیری از بزهکاری آنان را فراهم می‌سازد (موسوی تبری، ۱۳۹۶: ۳۸).

با توجه به اینکه طفل اولین پیوند اجتماعی خود را با والدین می‌بندد، هرچه حضور طفل در خانه بیشتر باشد یا اینکه والدین بتوانند محیط‌های بیرونی از قبیل سکونت و همسالان را رصد و مورد نظارت قرار دهند، به‌تبع آن، از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان‌گردان جلوگیری می‌شود.

بحث و نتیجه گیری

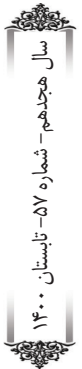
روی آوردن به مصرف مواد مخدر و روان گردان در دوران مخاطره آمیز کودکی و نوجوانی از خطرناک ترین ورطه هایی است که کودک و نوجوان ممکن است در این دوره سنی بدان پای گذارد. آثار مخرب و وابستگی به مصرف مواد مخدر و الکل در این دوران به حدی عمیق است که بنیان سلامت جسمی و روحی کودک و نوجوان را به مخاطره می اندازد و نهال رشد و تربیت را که در آیات بسیار از قرآن کریم به آن تأکید شده است در وجود کودک و نوجوان می خشکاند؛ با این اوصاف، بررسی پدیده مصرف مواد مخدر در میان اطفال و نوجوانان به دلیل حساسیتی که در آموزه های قرآنی بر این دوره از زندگی قائل شده و نقش کلیدی آن از حیث شخصیتی و مسئولیت پذیری و انطباق با ارزشها و هنجارهای حاکم بر جامعه که سنگ بنای زندگی آینده فرد را تشکیل میدهد.

توجه به بازی و نشاط فیزیکی اطفال به ویژه در فضاهاى طبیعى یک اصل مهم جهت تعادل روحی و جسمی اطفال و به اصطلاح تخلیه انرژی مازاد اطفال از این طریق است و نبود فضای تفریح و بازی برای اطفال موجب ایجاد عقده های روانی و بروز رفتارهای انحرافی و همچنین مصرف مواد مخدر خواهد شد.

آموزش زودرس والدین بر مبنای اندرزهای سوره لقمان، به عنوان یکی از مؤثرترین شیوه های مداخله و پیشگیری از گرایش اطفال و نوجوانان به مصرف مواد مخدر و روان گردان تلقی میشود. برنامه های آموزش خانواده، ضرورتی برای کاهش میزان مصرف مواد مخدر و روان گردان اطفال و نوجوانان و پیشگیری از بزهکاری آنان در آینده است.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۶). جرم‌شناسی پیشگیری. جلد اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان. چاپ چهارم.
- ۳- آبگیل، ای؛ فاگان و جی؛ دیوید، هاو کینز (۱۳۹۴). پیشگیری محلی از مصرف مواد مخدر. ترجمه مجید قورچی بیگی. دانشنامه پیشگیری از جرم آکسفورد، به کوشش حمیدرضا نیکوکار، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- ۴- احمدی، حبیب (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی انحراف*. تهران: سمت.
- ۵- اسعدی، سیدحسن (۱۳۹۸). بزهکاری و راهبردهای کاربردی پیشگیری از آن. تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- ۶- افروز، غلامعلی (۱۳۹۹). خانواده متعالی در سایه حاکمیت حقوق عاطفی. خانواده و پژوهش، ۱۷(۴۶)، صص ۱۱-۱۹.
- ۷- الکس، آر، پیکوئر و وسلی جی. جنینگز (۱۳۹۴). آموزش خانواده و پیشگیری از جرم. ترجمه مریم عباچی. دانشنامه پیشگیری از جرم آکسفورد، به کوشش حمیدرضا نیکوکار، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- ۸- بالاگری، زهره، عارفی، مختار، افشاری نیا، مختار و امیری، حسن (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش خانواده مبتنی بر واقعیت‌درمانی بر همراهی عاطفی، حل مسئله و ارتباط زوجین. آموزش در علوم انتظامی، ۷(۲۵)، صص ۱۵۴-۱۷۶.
- ۹- پارسیان، منیره و کیانوش هاشمیان و خدیجه ابوالمعالی و مالک میرهاشمی (۱۳۹۴). پیش‌بینی نگرش به مصرف مواد مخدر در نوجوانان بر اساس عوامل خطر ساز تربیتی خانوادگی به منظور سلامت روانی نوجوانان در جامعه: طراحی مدلی برای پیشگیری از اعتیاد. دانشگاه علوم پزشکی اردبیل، ۱۵(۵۶)، صص ۱۹۸-۲۰۶.
- ۱۰- پرتو عین‌الدین، حسین (۱۳۹۱). نقش خانواده در بزهکاری اطفال نوجوانان و جوانان شهرستان میانه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه تهران.
- ۱۱- پرویزی، سیروس (۱۳۸۵). پیشگیری خانواده‌محور از بزهکاری اطفال و نوجوانان در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه تهران.
- ۱۲- پورشهباز، عباس و همکاران (۱۳۸۴). روابط ساختاری-روان‌شناختی خطرزا و حفاظت‌کننده مصرف مواد مخدر در نوجوانان. علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۵(۱۹)، صص ۳۱-۵۴.
- ۱۳- خسروشاهی، قدرت‌الله (۱۳۹۳). مراحل سه‌گانه پیشگیری از جرم در آموزه‌های قرآنی، قم: پژوهشگاه

حوزه و دانشگاه.

۱۴- خواجه‌نوری، یاسمن و زینب لکی (۱۳۹۵). رویکرد اسناد بین‌المللی ویژه کودکان و نوجوانان به پیشگیری از جرم. دایره‌المعارف علوم جنایی: مجموعه مقاله‌های تازه‌های علوم جنایی، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

۱۵- ذهبیون، شهلا و محبوبه سادات حسینی سلطان‌نصیر (۱۳۹۶). مدل تأثیر علی سبک فرزندپروری و الگوهای ارتباطی خانواده، تعهد به مدرسه و حرمت خود در آمادگی اعتیاد دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر آبادان. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۱۸(۶۸)، صص ۱۰۰-۱۰۹.

۱۶- رحیمی‌نژاد، اسمعیل (۱۳۹۵). *جرم‌شناسی*، تبریز: فروزش، چاپ چهارم.

۱۷- روشن، محمد و انسیه حسینی (۱۳۹۴). نقش خانواده در پاسخ‌دهی به اطفال بزهکار با تأکید بر قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، خانواده‌پژوهی، ۱۱(۴۴)، صص ۴۷۱-۴۹۰.

۱۸- زاهدزاهدانی، سید سعید و مسعود الماسی (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به رفتار بزهکارانه در میان حاشیه‌نشینان و غیرحاشیه‌نشینان (مطالعه موردی دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه شهر ایلام). علوم اجتماعی، ۲(۳)، صص ۲۵-۷۴.

۱۹- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۹۵). *بزهکاری اطفال و نوجوانان*. تهران: مجد.

۲۰- شهیمان، مرجان (۱۳۹۵). نهاد خانواده و نقش آن در پیشگیری از اعتیاد. همایش ملی پیشگیری از اعتیاد، شاهین‌شهر.

۲۱- صادقی، حسین و وحید شقاقی شهری و حسین اصغرپور (۱۳۸۴). تحلیل عوامل اقتصادی اثرگذار بر جرم در ایران. تحقیقات اقتصادی، ۴۰(۶۸)، صص ۶۳-۹۰.

۲۲- طه، فریده (۱۳۹۰). بررسی کنگره‌های پیشگیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل متحد (۱)، تهران: میزان.

۲۳- عزیزی، عبدالرضا (۱۳۸۷). معرفی کتاب‌های مرتبط با سوء مصرف مواد. اعتیادپژوهی، (۷)، صص ۱۵۱-۱۵۵.

۲۴- فدایی‌حیدری، مرضیه (۱۳۹۴). پیشگیری از بزهکاری اطفال با تأکید بر نقش خانواده، دومین همایش ملی عدالت، اخلاق، فقه و حقوق، مپد.

- ۲۵- فولادچنگ، محبوبه (۱۳۸۵). نقش الگوهای خانوادگی در سازگاری نوجوانان. خانواده‌پژوهی، ۲(۷)، صص ۲۰۹-۲۲۱.
- ۲۶- قاسمی‌روشن، ابراهیم (۱۳۸۱). اعتیاد علل و پیامدهای اجتماعی. مجله معرفت، ۵(۶)، صص ۸۸-۹۷.
- ۲۷- قهرمانی‌افشار، نیوشا و قدرت‌الله خسروشاهی و محمدرضا شادمانفر (۱۳۹۵). پیشگیری رشدمدار؛ بررسی فقهی و حقوقی (ایران و انگلستان). فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۹(۲۸)، صص ۶۷-۹۰.
- ۲۸- کیانی، مهرداد و باقر شاملو و علیرضا صادقی (۱۳۹۰). پیشگیری از مصرف ماده روان‌گردان شیشه توسط نوجوانان. حقوق پزشکی، ۵(۱۹)، صص ۱۲۷-۱۶۷.
- ۲۹- کی‌نیا، مهدی (۱۳۷۷). روانشناسی کودک، دادرسی، ۱۲(۱)، صص ۴۶-۵۱.
- ۳۰- متولی‌زاده نائینی، نفیسه (۱۳۸۶). پیشگیری رشدمدار، مطالعات پیشگیری از جرم، ۲(۲)، صص ۱۲۳-۱۴۲.
- ۳۱- محسنی، فرید (۱۳۹۷). نظریه‌های جرم‌شناسی. تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- ۳۲- مهدوی، محمود (۱۳۹۷). پیشگیری از جرم (پیشگیری رشدمدار). تهران: سمت، چاپ سوم.
- ۳۳- مهدوی، مینا و مسعود حیدری (۱۳۹۶). نقش عوامل مخاطره‌آمیز فردی و اجتماعی مرتبط با دانش‌آموزان در پیشگیری از مصرف مواد مخدر. اولین همایش ملی علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روانشناسی و امنیت اجتماعی، تهران.
- ۳۴- مهدوی‌ثابت، محمدعلی و محمد کیانی و زهرا سلیمان‌آبادی (۱۳۹۵). تأثیر عوامل اقتصادی بر وقوع جرم. مجله قضاوت، ۱۶(۸۱)، صص ۸۱-۱۰۳.
- ۳۵- مهرا، نسرین (۱۳۹۸). پیشگیری اجتماعی رشدمدار از بزهکاری اطفال در سیاست جنایی اسلام با تأکید بر آموزه‌های قرآنی. فصلنامه علمی مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۴(۵۳)، صص ۹-۲۵.
- ۳۶- موسوی‌تبریزی، فریده (۱۳۹۶). سیاست جنایی سازمان ملل در برابر بزهکاری کودکان و نوجوانان در سنجه‌تعلیمات جرم‌شناسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مفید.
- ۳۷- میرکمالی، سید علیرضا و فاطمه امام‌بخش لک (۱۳۹۷). نقش پلیس در پیشگیری از بزهکاری نوجوانان. رهیافت پیشگیری، ۱(۳)، صص ۷۱-۹۰.

۳۸- میرکمالی، علیرضا (۱۳۹۵). نقش سازمانهای مردم‌نهاد در پیشگیری اعتیاد به مواد مخدر. دانشنامه حقوق کیفری و جرم‌شناسی. به کوشش منصور رحمدل و تهمورث بشیریه، تهران: گام حق.

۳۹- نامدارپور، قدرت‌اله و محمدرضا قربانی محمدآبادی (۱۳۹۵). علت تمایل و گرایش به مواد مخدر در جوانان شهرستان فاروج- خراسان شمالی، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۲(۱۴)، صص ۸۵-۱۰۰.

۴۰- نجفی ابرنآبادی، علی حسین و حمید هاشم‌بیگی (۱۳۹۷). دانشنامه جرم‌شناسی. تهران: گنج دانش، چاپ پنجم.

۴۱- نجفی توانا، علی (۱۳۹۸). *نابهنجاری و بزهکاری اطفال و نوجوانان*، تهران: میزان.

42- Kumpfer, K.L.(2014). Family-Based Interventions for the Prevention of Substance Abuse and Other Impulse Control Disorders in Girls, Academic Editor: L. Gronbladh.

43-Gonman, Dennis M. (2017). The decline effect in evaluations of the impact of the Strengthening Families Program for Youth 10-14 (SFP 10-14) on adolescent substance use, Children and Youth Services Review, Elsevier, vol. 81(C), pages 29-39.

44-Public Health England Report (2019). Young people's substance misuse treatment statistics 2018 to 2019: report, Published 28 November 2019, GOV.UK.

45-webb, Calum J. R., Bywaters, paul (2018). children's and young peoples' services expenditure in England between 2010 and 2015, Local Government Studies, (44)3, Pages 391-415.

